

PETRO GUDZ

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ НЕОКЛАСИЦИЗМУ ТА ВИКЛИКИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

Анотація: Економічна теорія перебуває тривалий час у кризовому стані, оскільки методологічний, теоретичний апарат та коло науковців не можуть дати адекватні відповіді на природні, демографічні, економічні, соціальні, екологічні, кліматичні, епідеміологічні, ціннісні виклики, віртуальні, мережеві, платформові форми бізнесу. Попри розгалуження теорій, шкіл, напрямів слід пам'ятати, що основою дійсних наукових досліджень завжди була і є методологічна тріада: «об'єктивна дійсність» – «неупереджений аналіз» – «достовірні результати». Об'єкт дослідження – розвиток неокласичної економічної теорії. Предметом є теоретичні підходи до визначення форм генезису неокласичної економічної теорії. Мета роботи – визначити принципи і характеристики трансформаційних видів розвитку неокласичних досліджень: мейнстріму, неортодоксальної економіки і досліджень економічних процесів соціальними науками. Методи дослідження – структурно-логічний аналіз, методи порівняльного аналізу, методи узагальнення. Результати досліджень: визначено методологію трансформації неокласицизму – співвідношення та переваги традиційної неокласичної, сучасного математичного моделювання (математичної економіки, обчислювальної економіки та економетрики), вербального моделювання і експериментального методу дослідження. В межах розвитку теорій неортодоксальної економіки на прикладі екологічної економіки обґрунтовано необхідність досягнення балансу ентропії постійного зростання і обмеження ресурсів на принципах ентропійного ресурсопотоку через якісні форми і способи досягнення економічного розвитку. В межах дослідження економічних процесів соціальними науками на прикладі теорії перемовин зроблено висновок, що методологічною основою розв'язання виробничих конфліктів є концепція комунікативного процесу, що передбачає встановлення довір'я між учасниками конфлікту (перемовин).

Ключові слова: економічна теорія, неокласична теорія, теорія мейнстріму, неортодоксальні вчення, гетеродоксія, економічні процеси, соціальні науки, ентропія, дерост, теорія перемовин.

1. ВСТУП: НОВІ ВИКЛИКИ ТА КРИЗА ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ

Сучасний світ є трансформаційним і за формою, і за суттю. З одного боку, сучасний економічний простір змінює свою реальність – набуває нових ознак, якостей, характеристик. Будучи цілісним як господарська система, економіка змінюється під впливом переміщення робочої сили, капіталу, товарів і послуг внаслідок дії глобалізаційних впливів, інформаційних технологій тощо. Перебуваючи територіально в одному локалітеті, інтелектуальна робоча сила виконує виробничі завдання у сервісній економіці екстериторіально. Змінюється система відносин і в суспільстві, і на виробництві. Складається у країнах та субрегіонах тканина нової економіки – економіки цифрової, інформаційної. Старіюче суспільство, зміни клімату та величезна кількість складних генерованих проблем економічної політики, зокрема існування вимушеного безробіття, недонакопичення пенсійних фондів, бідність, проблем реформування перехідних економік, кліматичні та демографічні загрози, епідеміологічна криза COVID-19 – це лише деякі з сучасних викликів, що стоять перед економікою сьогодення, які не мають чітких рекомендацій економічної науки.

З іншого боку, наявною є криза методології економічної теорії та її основних структурних ланок – неокласичної теорії, кейнсіанства, інституціоналізму та марксизму, що проявляється в неготовності пояснення та передбачення економічної картини світу, обґрунтування альтернатив економічного зростання на ресурсній основі. Зокрема, відомий польський учений і державний діяч Гжегош Колодко вказує на розмивання базових принципів економічної науки: парадигма максимізації багатства; концепція раціональності для прийняття господарських рішень; теорія саморегульованого ринку та забезпечення ефективності господарської діяльності [Колодко 2013, с.16].

Турбулентне зростання технічного прогресу, цифрових технологій, штучного інтелекту випереджають наукову інтерпретацію економічної картини світу, а економічна теорія відстає від їх осмислення та прогнозування, що вказує на кризовий стан економічної науки. Ситуація загострюється тим, що в теоретичній економічній науці основні закони вже відкриті Адамом Смітом, Давидом Рікардо, Альфредом Маршалом, вченими «австрійської» школи економіки, вченими «історичної» школи економіки, Джоном Мейнардом Кейнсом, Мілтоном Фрідманом і багатьма іншими гідними економістами минулого.

2. ПЕРЕДУМОВА ГЕНЕЗИСУ ТА НАПРЯМКИ ДОСЛІДЖЕНЬ НЕОКЛАСИЧНОЇ ДУМКИ

Неокласичний напрям досліджень залишається тим відправним пунктом, з якого починається вивчення розвитку та еволюції сучасної економічної теорії, слугує своєрідним стандартом, з яким зіставляється

і за яким оцінюється розвиток усіх інших економічних теорій, шкіл та напрямів [Чухно, Юхименко 2007, с. 732-733]. Неокласика ґрунтується на двох засадах: раціональної моделі, що максимізує цільову функцію людини; положенні про діяльність економічної людини у рівноважній моделі ринку. Неокласичний напрям економічної теорії серед сімейства економічних течій, шкіл, представляється руслом ріки з утворенням великої розгалуженої дельти, що несе свої води (концепції, теорії, наукові школи) до моря суспільних наук.

Наукові дискусії економістів та неекономістів неокласиків точаться навколо методології досліджень: співвідношення та переваги традиційної неокласичної, сучасного математичного моделювання (математичної економіки, обчислювальної економіки та економетрики), вербального моделювання і експериментального методу дослідження. Вчені наголошують на результатах подібного методологічного міксу: вербальні дослідження майже повністю витіснені з економічної теорії та практично не публікуються у впливових економічних журналах; математична економіка дає чіткі та однозначні відповіді, одночасно недоліками математизації є спрощення соціальної реальності, перебільшена увага математичній стороні питання, а не змістовій, недосконалість власне математичних моделей; зростає конкурентоспроможність обчислювальної економіки (численні рішення математичних моделей та імітаційне моделювання економіко-соціальних процесів) та економетричних методів (емпіричної економіки); експериментальна економіка змінює методи дослідження, досліджуючи поведінку економічних агентів в умовах штучно створених ситуацій [Либман 2007].

З кінця XX – початку XXI ст. неокласицизм еволюціонує, намагаючись знайти відповіді на історичні виклики, що проявилось у становленні трьох напрямів досліджень: мейнстрім, неортодоксальна економіка і дослідження економічних процесів соціальними науками.

Неокласична теорія модифікувала свої передумови, увібрала в себе аналіз ризикових ситуацій за допомогою теорії очікуваної корисності; неринкової поведінки або економічного імперіалізму, що пояснює людську поведінку стимулами, властивими ринковій сфері, а також через експансію економічної теорії в дослідження позаекономічних сфер суспільного життя та в інші галузі суспільствознавства; громадських і політичних інститутів або новий інституціоналізм. Тобто представники неокласичної течії економічної теорії виявили адаптивні здібності теорії з урахуванням змін у соціально-економічному розвитку та розвитку економічної науки. Неокласичний підхід об'єднує сучасні економічні теорії не лише у мейнстрімі, а й у всій конфігурації економічної теорії. Однак, під впливом нових досягнень економічного аналізу (ігрові моделі, теорія пошуку, гіпотеза раціональних очікувань тощо) межі її постійно змінюються. Залишаються незмінними лише загальні методологічні принципи, які характеризують неокласичний підхід.

2.1. ТЕОРЕТИЧНІ ПОСТУЛАТИ МЕЙСТРИМУ

На сьогодні неокласична теорія становить серцевину, визначає зміст мейнстріму як основної течії, як найбільш динамічної та впливової гілки сучасної економічної теорії. Взяття на озброєння представниками сучасних теорій раціональної людини і рівноважного світу сприяло прогресуючій математизації економічної теорії, що виокремлює її з усіх суспільних наук. Чимало дослідників з економічної теорії влучно підмічають, що взаємопроникнення і взаємозбагачення, з одного боку, методів гуманітарних наук (у тому числі економічної науки із соціологією, філософією, історією, антропологією, культурою та ін.), а з іншого – гуманітарних і природничих дисциплін на основі коеволюційних принципів дослідження приводить до великого розмаїття напрямів розвитку неокласичної школи [Решетило, Островський 2019, с.18].

До визначальних характеристик сучасного мейнстріму відносять такі ознаки як обов'язковість використання математичного моделювання, обчислювальної економіки та економетрики; орієнтованість на використання моделей раціоналізації та рівноважного аналізу як методу дослідження економічної динаміки; визнання універсальних законів, залежних від інституціонального середовища; фрагментарність і вузьке поле досліджень, використання поняття “за інших рівних”, деідеологізація [Colander, Holt 2004, p. 485–499], а також теорію перспектив (психологічні моделі поведінки в умовах невизначеності), імпульсивну теорію попиту, експериментальну економіку, конституційну політичну економію (або нову політичну економію), економічний аналіз права [Либман]. Дослідники наголошують, що сучасна неокласика модернізується: розширюються предметне поле і методологічні засади, враховуються інститути та інформаційні обмеження, теорія ігор, інтеракційна економіка тощо. Тобто конструкція мейнстріму стала значно ширшою, формується його нова парадигма більш гнучкіша і еклектична, “змінюється обличчя мейнстріму”.

3. ГЕТЕРОДОКСІЯ ЯК ОСНОВА ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

У післякризовий період в умовах глобальної макроекономічної нестабільності головна увага науковців-неотодокласлів зосереджена на проблемах “потрійної кризи”: фінансової та боргової, потенційно катастрофічної екологічної, соціальної (нерівності між країнами та всередині суспільств) [Association for Heterodox Economics]. При цьому варто зазначити, що неортодоксальна теорія (гетеродоксія) або альтернативна теорія лежить в основі політики Світової організації торгівлі, Міжнародного валютного фонду і Світового банку [Lee 2009, с.18]. В наш час до неортодоксальних відносять такі школи, як посткейнсіанство, сучасна марксистська політична економія, зелена економіка, екологічна економіка, «вільна економіка», феміністична

економіка, еволюційна економіка, мусульманська економіка тощо, а також такі напрямки, як екофізика, економіка участі, соціоекономіка, нейроекономіка, ресурсо-орієнтована економіка.

Наприклад, одна із них – концепція антиросту (дерост) представлена як соціально-економічна концепція, що стверджує необхідність скорочення розмірів економіки для забезпечення суспільного добробуту в довгостроковій перспективі. На відміну від спаду в орієнтованій на зростання економіці, представники школи мають на увазі цілеспрямовану економічну і соціальну трансформацію з метою максимізації рівня щастя і благополуччя за рахунок того, що час, що звільняється при скороченні особистого споживання і ефективної організації суспільної праці, присвячується мистецтвам, музиці, сім'ї, культури та спільноти [Demaria 2015, Demaria 2013]. Поняття антиросту було сформульовано в 1970-х роках після публікації доповіді Римського клубу «Межі зростання» і виходу в світ роботи Ніколаса Джорджеску-Регена «Закон ентропії і економічний процес» [Budapest Degrowth Conference report 2016].

Мотивами поглядів прихильників теорії антиросту є факти та розрахунки. Так, згідно з оцінкою організації Global Footprint Network, нинішній обсяг світової економіки перевищує несучу здатність біосфери приблизно в 1,5 рази (2009), що має на увазі необхідність скорочення масштабів виробництва і споживання на глобальному рівні [Footprint Network]. Тому серед рекомендацій вчених значаться такі заходи економічної політики на національних та міжнародних рівнях як:

1. Просування локальних грошових систем і зміна принципу відсоткового кредитування.
2. Перехід до некомерційним організаціям і малим підприємствам.
3. Зміна індивідуальних пріоритетів і переваг і твердження менш споживчого стилю життя, в першу чергу в таких сферах як харчування, житло і транспорт. Відмова від надмірного споживання продуктів з високим становищем в харчовому ланцюгу (м'ясо), перевагу громадському транспорту, менший розмір житла.
4. Обмеження зростання виробництва за рахунок введення екологічних нормативів, зокрема системою квот і аукціонної торгівлі (Cap and Trade) для дефіцитних ресурсів, а також засобами податкової політики.
5. Усунення комерційної реклами з громадських просторів [Degrowth Declaration Barcelona 2010].
6. Обмеження робочого часу, більш гнучке його використання. Важливим моментом визнається нове застосування зростання продуктивності праці, а саме, використання його для отримання більшого вільного часу, а не для зростання товарно-грошового потоку, як це відбувається зараз.
7. Заохочення «неформальній» локальної економіки на принципах самозабезпечення і взаємодопомоги.

У якості висновку можна зазначити, що мейнстрім відрізняється консерватизмом і зрушенням досліджень у все більш дрібні і вузькі теми, а

гетеродоксальним теоріям властива велика кількість нових розрізнених ідей і їх загальна неопрацьованість, відсутність цілісної та узагальненої наукової картини. З приводу цього А.Лібман вказує на «пастку фрагментації» при тому, що окремі школи показують досить високий рівень досліджень [Лібман].

3.1. ТЕОРІЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ЕКОНОМІКИ В КОНТЕКСТІ ГЕТЕРОДОКСІЇ

В області екологічної економіки було доведено, що побудована на принципах неокласичної теорії економічна система за своєю природою є дисфункціональною. Вона розглядає руйнування природного світу через прискорене споживання невідновлюваних ресурсів, а також виснаження «поглиначів відходів» екосфери як прості «зовнішні ефекти». «Такі зовнішні ефекти, в свою чергу, розглядаються як відбуваються лише зрідка і легко усуваються шляхом переходу державної власності в приватну власність: ринок дозволить будь-яку зовнішню проблему, якщо у нього буде така можливість; таким чином, немає ніякої необхідності в будь-якому уряді чи будь-якому іншому вигляді втручання спільноти».

Герман Дейлі пише: “Зростаюча частота посилення на зовнішні фактори є найочевиднішим свідченням того, що дедалі більша кількість реальних фактів не відповідає існуючій теоретичній концепції. Коли все більш важливі життєві чинники, включаючи саму спроможність Землі підтримувати життя, доводиться трактувати як “зовнішні фактори”, то вже явно настав час міняти основи нашого мислення, щоб ми могли розглядати ці критичні питання як внутрішні й центральні” [Дейлі 2013, с.57]. Відтак, космічна система Землі розглядається як підмножина людської економіки і повністю підпорядковується контролю (що необхідно для того, щоб мати незалежність).

Представники різних течій альтернативних теорій пропонують концепції екологічної економіки, економіки сталого розвитку, інклюзивної економіки, інформаційної економіки, нової економіки, сервісної економіки тощо. Стає очевидним, що методологічний фундамент відходить від традиційної неокласичної економіки і переходить в динамічний набір нових методів і підходів соціальних і гуманітарних наук. Екологізація – це процес, який має широкий – світоглядний і вузький – виробничий підхід для розуміння. До першого можна віднести погляди М. Варламової С.І. та Варламової І.С. *«ентропія – це процес постійної і послідовної розробки та впровадження у процес виробництва нових технологічних і управлінських рішень, які дають можливість підвищувати ефективність використання природних ресурсів із збереженням чи поліпшенням якості довкілля»* [Варламова& Варламова 2016], І. Бистрякова [Бистряков, Микитенко 2018], до другої – С. Харічкова [Харічков, Крутякова 2014], Макстон, Грем, Рандерс, Йорген [Грем, Рандерс 2017, с.54] – це комплексна економічна діяльність людей в контексті її взаємозв'язків з природним середовищем та людськими спільнотами.

Сучасна теорія економічного зростання зосереджується головним чином на двох каналах: стимулювання зростання через витрати на дослідження

і розвиток на основі компонентів нововведень, знання. Перший канал – дія на доступних товарах і послугах, а другий – дія на подоланні опору знаннєвої економіки. Білоцерківець В.В. [Білоцерківець 2015, с.15], Джоель Мокир [Мокир 2014] є прихильниками нової економіки постіндустріального типу, визначальною рисою якої є авангардний характер з концентрацією зусиль виробників, насамперед, на авангардних процесових інноваціях і розробці на їх базі широкого спектру диверсифікованих новоекономічних благ, наслідком чого є особлива інтенсивність динаміки нової економіки у сфері послуг, виробництві благ довгострокового користування, інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), обривне скорочення життєвого циклу новоекономічних благ з його завершенням до втрати ними споживчих властивостей

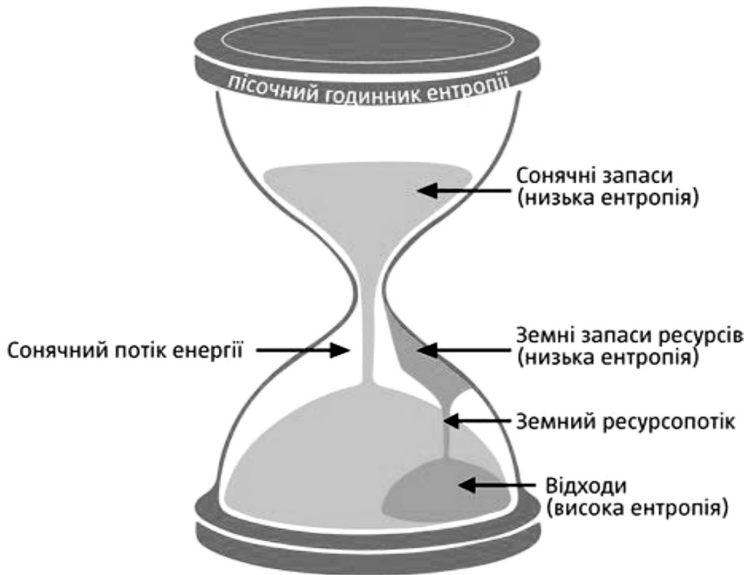
Карла Гоф та Джоєф Стігліц, вважають, що сучасних умовах навіть інвестиції в галузь чи виробництво не можуть мати значного впливу на економічне зростання. В рівній мірі, як і усунення викривлень уряду також бажано, але і воно не є ні необхідним, ні достатнім чинником для стійкого зростання. Натомість різні виробничі функції є стають все більш організовані різними способами. Тобто розвиток більше не розглядається як процес накопичення капіталу, а, насамперед, як процес організаційних змін. Тому наукові дослідження мають спрямовуватися на економіку інформації, теорію проблем координації та інституціональній економіці [Hoff, Stiglitz 2015, p.15; Hoff, Stiglitz 2016, p.32].

У доповіді Римського клубу за 2017 р. йдеться про один із сценаріїв побудови кращого світу через зміну економічної ідеології: скорочення частки матеріального виробництва і зростання вартості нових видів економічної діяльності, таких як захист довкілля, ефективне використання ресурсів, дослідницька діяльність, культура, послуги з догляду [Дейлі, с.150]. Подібний механізм закладає передумови для розширення меж інклюзії, урізноманітнення форм залучення різних соціальних страт до активної соціальної та економічної діяльності.

Неокласична економіка не в змозі дати відповідь на питання балансу ентропії постійного зростання і обмеження ресурсів. Для розуміння ентропії економіки важливо представлення макроекономіці як діяльності в системі обмежувальних природних факторів (економіка космічного корабля), з чого слідує, що об'єкти та системи з часом мають тенденцію до розпаду. Вони ламаються, руйнуються, розпадаються, зношуються, тобто в цілому переходять від стану більшої упорядкованості та організованості до стану меншої упорядкованості. Оскільки ентропія є мірою безпорядку в системі, то упорядковані системи називаються низькоентропійними, а неупорядковані системи називаються високоентропійними. Ентропія зростає зі зменшенням упорядкованості. Проблема економічного зростання, у т.ч. засобами інклюзії (залученості) – низька ентропія і зростання викидів – висока ентропія. Зв'язок економіки та ентропії через концепцію ентропійного ресурсопотоку (рис.1).

Рисунок 1. Представлення економіки в межах концепції ентропійного ресурсопотоку

Зв'язок економіки та ентропії через концепцію ентропійного ресурсопотоку

Розпад систем і об'єктів може бути зупинений, а їхня упорядкованість навіть зростати, якщо вони є відкритими, тобто можуть отримувати речовину та енергію ззовні. Навіть закрита система, яка дозволяє лише вхід та вихід енергії (але не речовини), може підтримувати й нарощувати свою упорядкованість. Однак в ізольованій системі безпорядок обов'язково з часом зростає.

Головна проблема екологічної економіки – інтерналізація екологічних і соціальних екстерналій – тобто трансформація додаткових витрат, спричинених зовнішніми щодо вільного ринку екологічними і соціальними факторами у внутрішні витрати виробництва, тобто їх інтеграція в ринкове ціноутворення; оптимальне розміщення ресурсів і оптимальний масштаб – зовсім різні проблеми.

Неокласична економіка бачить незалежність між людською економікою і космічним кораблем, між кожною людиною і природою. Замість цього екологічна економіка вказує на те, що людська економіка вбудована в космічну систему Землі, тому все є внутрішнім: вона бачить взаємозалежність між кожною людиною і природою. По суті, ніяких зовнішніх ефектів немає, за винятком деякого матеріального і енергетичного обміну за межами атмосфери космічного корабля.

Таким чином, необхідні рамки і теорія, щоб подолати обмеженість неокласичної економічної презумпції незалежності, вийти за межі зосередження уваги тільки на егоїстичних особистих інтересах незалежної людини, як в споживанні, так і у виробництві. Вроджена взаємозалежність кожної людини

і природи, а також кожної людини з кожним іншим людиною визнається в рамках і теорії, які бачать роль емпатії у формуванні загального іншого – інтересу до результатів на космічному кораблі [Coqu 2006, p. 592–612]. Істотна необхідність розгляду емпатії, щоб вирішити питання досягнення стійкості на цьому космічному кораблі Земля, також стає темою в природних і екологічних науках [Hayes, Lynne 2004, p.287–301; Brown, Adger 2019, p.11–17].

Стає зрозумілим, що оптимальне розміщення ресурсів і оптимальний масштаб – зовсім різні проблеми. Головним завданням екологічної макро-економіки є розробка економічного інструментарію на зразок ватерлінії, який би не давав змоги вантажу економіки затопити наш корабель – екосистему. Виходячи з функціонального визначення капіталу як “фонду, який продукує потік корисних товарів та послуг”, природний капітал – це фонд, який продукує потік природних ресурсів і послуг. Тож, природним капіталом є, наприклад: родовища нафти в землі, ліквідація яких дає потік викачаної сирої нафти; ліс, що регенерує потік зрубаних дерев; популяція риби в океані, що регенерує потік виловленої риби; чи прісноводний басейн, що підтримує водопостачання. Окрім корисних товарів – природних ресурсів – природний капітал надає людям безліч послуг, які забезпечують господарську діяльність людей, таких як поглинання відходів, кругообіг речовин в природі, самоочистка повітря й водойм, фотосинтез і регенерація кисню, формування ґрунтів та підтримка їх природної родючості, біорізноманіття й генетичний банк рослин і тварин, рекреаційні послуги тощо. Таким чином, природний доход, наданий природним капіталом, складається з природних ресурсів і природних послуг.

Неокласична модель в рамках “економіки довкілля” припускає, що природний капітал та капітал, створений людиною, є взаємозамінними, а значить вважає цілком допустимим позбавлятися природного капіталу, якщо в результаті інвестування створюється еквівалентна вартість штучного капіталу – це слабка сталість. З точки зору екологічної економіки природний капітал та капітал, створений людиною, переважно доповнюють і тільки частково замінюють один одного. Таким чином, більш доречною є концепція сильної сталості, коли кожна зі складових повинна утримуватися незмінною (окремо чи разом у певній пропорції), бо продуктивність однієї залежить від наявності іншої. Як висновок: дослідники, які займаються даними проблемами, стверджують про необхідність включення економіки навколишнього середовища до домінуючої економічної парадигми [Common, Stagl 2005, p.531].

4. ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ СОЦІАЛЬНИМИ НАУКАМИ

Перспективним напрямом дослідження економічного розвитку в сучасних умовах визнається дослідження економічних проблем неекономістами, яке отримало назву “перевернутий економічний імперіалізм”, “політологічний” і “соціологічний” імперіалізм. За цим напрямом розробляються такі теорії,

як порівняльна політична економія, міжнародна політична економія, економічна соціологія, соціоекономіка, економічна історія, економічна психологія, світосистемний аналіз [Родіонова 2014, с.163].

4.1. КОНЦЕПЦІЯ БІЗНЕС-ПЕРЕМОВИН В ТЕОРІЇ УПРАВЛІННЯ

Сучасна управлінська наука реагує на виклики ринку та середовища в цілому. Прикладом теорії “перевернутого економічного імперіалізму” можна вважати концепцію бізнес-перемовин в системі управління персоналом та конфліктології. Серед найбільш істотних факторів впливу на управлінські процеси та прийняття рішень як у корпоративному управлінні, так і публічному управлінні та адмініструванні відіграють: бурхливий розвиток соціальних мереж та формування залежності користувачів від них; зміна пріоритетів у наборі компетентностей фахівців – від базових знань до ключових навичок; підвищена стресова вразливість працівника в умовах невизначеності та хаосу тощо. Це дає підстави стверджувати, що найближчим часом потреба у менеджерах-психологах, фахівцях із розв’язання виробничих та соціальних конфліктів буде наростати та переходити у площину пріоритетних завдань управління персоналом.

Методологічною основою розв’язання конфліктів у менеджменті персоналу є наукові праці Елтона Мейо, засновника школи управління з позицій людських стосунків (з 30-х років XX ст. до нашого часу) та його послідовників – Фредеріка Герцбергера, Мері Паркер Фоллет, Р. Оуена, а також з 50-х років XX ст. Ренсіса Лайкерта, а Дугласа Мак-Грегора, Абрахама Маслоу ін. – представників школи поведінкових наук, які зосереджують свої зусилля на методах налагодження міжособистісних відносин.

Слід пам’ятати і про внутрішнє середовище організації щодо неминучості виникнення конфліктів. Відомий гуру у сфері сучасного менеджменту вказує на об’єктивні засади виробничих конфліктів, які витікають із самої природи менеджменту, де менеджер та управлінська команда мають виконувати ролі Виробника результату (Р), Адміністратора (А), Підприємця (Е) та Інтегратора (І), які є несумісними, а їх учасники – при виконанні ролей (РАЕІ) – конфліктуватимуть [Адізес 2018, с.35-36]. Адже носії стилів (А) і (Е) конфліктуватимуть між собою, тому що (А) – консерватор, який обережним і лінію поведінки формує через контроль бізнес-процесів, людей тощо, а (Е) прагне змін, трансформації усталених стереотипів управління; (Р) і (Е) – також матимуть дисфункцію, оскільки (Р) вимагає швидкого зворотного зв’язку, тоді як (Е) потребує простору і часу для стратегування; управлінські ролі поміж (Е) та (І) також є потенційним джерелом конфлікту по причині того, що (Е) має комунікувати, обговорювати, у той час як (І) прагне тільки слухати.

За цих умов ефективний менеджер бізнесу та службовець сфери публічного адміністрування має розвивати власні компетентності, не обмежуючись прописаними у стандартах підготовки здобувачів вищої освіти загальними

і фаховими компетентностями, а шляхом вдосконалення мистецтва управління через самоосвіту та міждисциплінарні взаємодії. Мова йде, насамперед, про соціологію, психологію, медицину, поведінкові науки, комунікативні та переговорні здатності.

Один із сучасних підходів до розв'язання конфліктів базується на наукових дослідженнях з психології, нейропсихології і умовно називається «техніка перемовин» і розглядається у менеджменті як своєрідний кейс, вирішення якого потребує системного підходу. В основі даного підходу до розв'язання конфліктів є концепція комунікативного процесу, що передбачає встановлення довір'я між учасниками конфлікту (перемовин). Ініціатор «перемир'я» прагне зрозуміти й побачити внутрішню картину світу перемовника, намагається викликати на відвертість розмовника через висловлену щиру зацікавленість його особистістю, поглядами, точкою зору на предмет конфлікту. Встановлення довір'я перемовників є ключовою вихідною позицією у переговорному процесі.

Наступним етапом розв'язання конфліктної ситуації є постановка правильних питань – це головний секрет успішних перемовин: запитувати більше, ніж говорити через уточнення відповідей. В мистецтві перемовин виділяють п'ять груп стандартних питань, характерних для будь-якої комунікації: 1) уточнююче питання; 2) контрпитання; 3) особисте (приватне) питання; 4) зустрічне питання; 5) бумеранг – повернення питання [Голстон, 2018]. Відтак, є певні критерії до постановки «правильних» питань у переговорному процесі. Слід пам'ятати, що питання визначають ініціативу у перемовинах. Питання «подобаються» мозку та гальмують емоційні реакції, оскільки ми або думаємо, або реагуємо – так влаштована робота мозку. Не емоції, а запитання й слухання є єдиним способом до розуміння співбесідника. В менеджменті персоналу є усталеним фактом, що школа, університет, тренінги з ораторського мистецтва, диспути із формування умінь вести дискусію мало орієнтовані на формування умінь й навиків щодо слухання. Саме постановка правильних питань встановлює довір'я і пожвавлює інтерес. Підготовлені й «пророблені» питання знімають напругу сторін у перемовинах і є альтернативою наказам і адміністративному тиску.

Після встановлення довір'я продуктивними питання для розв'язання конфлікту є наступні. Перше – що для тебе важливо? що складає цінність, має вагу у даній суперечці чи перемовинах? Друге питання – що тебе турбує, що викликає занепокоєння, які загрози чи ризики гнітять тебе? Третє – скажи, будь ласка, яким має бути розв'язання конфлікту, яким має бути стан речей в ідеалі? Слід дати зрозуміти співбесіднику, що його позиція, точка зору та відвертість є важливими для іншої сторони перемовин. Агресивні й нейтральні питання мають поступитися місцем доброзичливим питанням: Як ти вважаєш, а що є важливим для мене?

Таким чином, провідним сучасним трендом конфліктології стосунків у менеджменті персоналу є сценарії «техніки перемовин» шляхом побудови довір'я та розгортання перемовин є ефективною технологією розв'язання

як соціальних, так і бізнес-конфліктів, продуктивним знаряддям ведення перемовин у корпоративному і публічному управлінні. Вони побудовані на міждисциплінарному підході до поведінки людини у соціумі, на психологічних стереотипах та техніках їх подолання.

5. НОВА ЕКОНОМІКА ТА ПОШУК НОВОЇ ПАРАДИГМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ

На наших очах відбувається зародження і розвиток нової економіки, представлені цифровими платформами і хмарними обчисленнями. Зарубіжні дослідники вказують на їх революційний характер в системі створюваних виробничих і соціальних відносин економіки платформи: «платформи порушують існуючу організацію економічної діяльності шляхом скидання вхідних бар'єрів, зміни логіки створення вартості та залучення вартості, регулювання арбітражу, перепакування робіт або перестановки влади в економічній системі» [Public Universities 2014, p.272].

Відбувається також демографічний перехід – перелом від нестримного зростання населення до якогось іншого способу прогресу. Висловим точку зору, що є наближеною до інших авторів: в найближчій перспективі напрямок розвитку економічної науки стане конвергенція наукових шкіл на основі неокласичної школи та досягнення міжпарадигмального компромісу, з можливою втратою неокласицизмом домінантної ролі [Мазаракі 2019, с.13].

Практична цінність екологічної економіки в тому, що вона пропонує і обґрунтовує теорію і інструменти економічної політики, які спрямовані на досягнення екологічної сталості поряд з економічною ефективністю (ринкові системи) та соціальною справедливістю (суспільно-політичні системи). Пріоритет еологізації просторового розвитку полягає в інвестуванні у відновлювальний природний капітал та зменшенні обсягу невідновлювального ресурсопотоку.

Дослідження з поведінкової економіки (behavioral economics) детально показали обмежену раціональність людей при прийнятті економічних рішень і залежність від упереджень та поведінки інших людей. Наприклад, для людей значно важливішим є уникнути втрат в даний час, ніж отримати потенційну вигоду чи мінімізувати значні витрати в майбутньому. Цей тип поведінки не враховується в моделі раціональної економічної людини в якості чи передбачення або принаймні раціонального очікування, які лежать в основі більшості макроекономічних моделей.

Таким чином, основою дійсних наукових досліджень завжди була і є методологічна тріада: «об'єктивна дійсність» – «неупереджений аналіз» – «достовірні результати». Зазначимо, що еволюціонує і сам предмет економічної науки: на наш погляд, предметом сучасної економічної теорії є дослідження динаміки складних економічних систем, побудованих на принципах цифровізації та мережевих зв'язків і рішень економічних агентів з ефективного

використання обмежених ресурсів. Подолання кризового стану економічної теорії науковці пов'язують з конструктивним синтезом теоретичних досліджень. Констатуємо, що потенціальні можливості формування нової наукової парадигми не проявлятимуться доти, поки не з'являться відповідні для цього суспільні умови. Йдеться про суспільну затребуваність нової парадигми економічної науки.

Нова парадигма економічної теорії повинна пояснювати реальні процеси в реальних економіках, які функціонують на принципах складних систем синергетичної природи і теорії нелінійної динаміки. Але при цьому важливо не відходити від принципів і предмету економічної теорії.

6. ВИСНОВКИ

Економіка сучасності є складною адаптивною системою, що постійно змінюється, яка значно відрізняється від моделі, що аналізується в межах неокласичної парадигми. Підсумковий висновок полягає в тому, що неокласика перебуває в стані суперечливого розвитку, оскільки її інструментарій охоплює лише частину економічних процесів і їх стану. Визначено методологію трансформації неокласицизму – співвідношення та переваги традиційної неокласичної, сучасного математичного моделювання (математичної економіки, обчислювальної економіки та економетрики), вербального моделювання і експериментального методу дослідження. Неокласична теорія адекватно відображає ринковий уклад лише в статичі, тобто без якісних зрушень. З сфери її аналізу повністю випадає людина як носій творчої праці та перспективних потреб, а отже, джерело та стимули саморушійності відтворення. З цієї причини вона, на думку багатьох учених, не може адекватно досліджувати соціально-економічні процеси в перехідні періоди в економіці.

Неокласичний підхід об'єднує сучасні економічні теорії не лише у мейнстрімі, а й у всій конфігурації економічної теорії. Однак, під впливом нових досягнень економічного аналізу (ігрові моделі, теорія пошуку, гіпотеза раціональних очікувань тощо) межі її постійно змінюються. Залишаються незмінними лише загальні методологічні принципи, які характеризують неокласичний підхід.

Структура сучасної економічної теорії характеризується складністю, певною суперечливістю і разом з тим взаємодією її складових елементів. До нових тенденцій розвитку сучасної економічної теорії належать:

- поглиблення диференціації та спеціалізації наукових досліджень, а, отже, збільшення числа конкуруючих і навіть альтернативних теорій;
- зближення відносно відокремлених напрямів економічної теорії;
- синтез її окремих провідних напрямків;
- посилення міждисциплінарного підходу до наукових досліджень, у тому числі прагнення до синтезу економічної науки з іншими галузями суспільствознавчого знання;

- виникнення нових варіантів теорії конвергенції (сходження, зближення) соціально-економічних систем з урахуванням економічних реформ у постсоціалістичних країнах;
- розбіжність точок зору щодо сучасного стану загальної економічної теорії і розповсюдження у літературі оцінки його як передкризового.

В межах розвитку теорій неортодоксальної економіки на прикладі екологічної економіки обґрунтовано необхідність досягнення балансу ентропії постійного зростання і обмеження ресурсів на принципах ентропійного ресурсопотоку через якісні форми і способи досягнення економічного розвитку. Неортодоксальна теорія (гетеродоксія) або альтернативна теорія лежить в основі політики Світової організації торгівлі, Міжнародного валютного фонду і Світового банку.

В межах дослідження економічних процесів соціальними науками на прикладі теорії перемовин зроблено висновок, що методологічною основою розв'язання виробничих конфліктів є концепція комунікативного процесу, що передбачає встановлення довір'я між учасниками конфлікту (перемовин).

Перспективою подальших досліджень економічної теорії є переосмислення базових наукових теорій на предмет їх адаптивності до цифрової економіки та генерування теорії прогресу на основі глобальних обмежених ресурсів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- *Association for Heterodox Economics* [WWW resource]. http://www.hetecon.net/division.php?page=about&side=heterodox_economics.
- Brown K., Neil Adger W., Devine-Wright P., Anderies J. M., Barr S. (2019), *Empathy, place and identity interactions for sustainability*, „Global Environmental Change” T. 56. С. 11–17.
- *Budapest Degrowth Conference report*. <https://budapest.degrowth.org/wp-content/uploads/sites/2/2017/01/Budapest-Degrowth-Conference-Report.pdf>
- Colander D., Holt, R. Rosser Jr. B. (2004), *The Changing Face of the Mainstream*, „Review of Political Economy” vol. 16, № 4. p. 485–499.
- Common M., Stagl S. (2005), *Ecological Economics: An Introduction*, Cambridge University Press.
- *Degrowth Declaration Barcelona* (2010). 2nd Conference on Economic Degrowth for Ecological Sustainability and Social Ethic. Working Groups Results. <http://barcelona.degrowth.org>
- Demaria F. (2015), *Their recession is not our degrowth*. The New Internationalist, 14 May.
- Demaria F., Schneider F. Sekulova F., Martinez-Alier J. (2013), *What is degrowth? From an activist slogan to a social movement*, „Environmental Values” 22(2): 191–215.
- *Footprint Network*. [WWW resource]. <https://www.footprintnetwork.org/>.
- Gerald A. (2006–2008), *Cory. A behavioral model of the dual motive approach to behavioral economics and social exchange*, „The Journal of Socio-Economics” Vol. 35, iss. 4. P. 592–612.

- Hayes W. M., Lynne G. D. (2004), *Towards a centerpiece for ecological economics*, „Ecological Economics” Vol. 49, iss. 3. P. 287–301.
- Hoff K., Stiglitz J. E. (2016), *Striving for balance in economics: Theoretical perspectives on the social determinants of behavior*, “Journal of Economic Behavior and Organization” Vol. 126. Part B. June. pp. 25-57.
- Hoff K., Stiglitz J. E. (2015), *Modern Economic Theory and Development*. <https://www.researchgate.net/publication>.
- Lee F. (2009), A History of Heterodox Economics. 2009-06-02.
- Public Universities and Regional Growth Insights from the University of California Edited by Martin Kenney and David C. Mowery, 2014.
- Адісес І. (2018), Командне лідерство. Як порозумітися з будь-яким менеджером. К.: Наш формат, 2018.
- Бистряков І. (2018), Микитенко Вікторія. Переформатування просторової системи управління природно-ресурсними активами, „Економіка природокористування і сталий розвиток” №1-2 (20-21), С.37-42.
- Білоцерківець В.В. (2015), Нова економіка: виклики та засади функціонування в умовах індустріального суспільства, „Академічний огляд” № 1 (42). С.11-16.
- Варламова С. І., Варламова І. С. (2016), Екологізація промисловості в Україні: проблеми та перспективи, „Ефективна економіка” №6. С.36-41.
- Голстон М. (2018), *Я чую вас наскрізь. Як порозумітися будь з ким*. К.:Моноліт-Bizz.
- Грем М.,Рандерс Й. (2017), У пошуках добробуту. Керування економічним розвитком для зменшення безробіття, нерівності та змін клімату. К.: Пабулум.
- Дейлі Г. (2012), Поза зростанням. Економічна теорія сталого розвитку. Пер. з англ.: Інститут сталого розвитку. К.: Інтелсфера.
- Колодко Г. (2013), Новий прагматизм, або економіка помірності, „Економіка України” № 11. С. 13–28.
- Либман А. (2007), Современная экономическая теория: основные тенденции. „Вопросы экономики” № 3. С. 36-54.
- Мазаракі А.А. (2019), Потенціал парадигмальних та концептуальних змін в економічній науці ХХІ століття с.12-15. Теоретико-методологічні трансформації економічної науки у ХХІ ст.: перспективи нової парадигми: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 28-29 трав. 2019 р.). К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. 344 с
- Мокир Д. (2014), Рычаг богатства. Технологическая креативность и экономический прогресс, The Level of Riches: Technological Creativity and Economic Progress. М.: Издательство Института Гайдара.
- Решетило В. П., Островський І. А. (2019), Теорія і методологія сучасної економічної науки : конспект лекцій (для аспірантів денної і вечірньої форм навчання освітньо-наукової програми підготовки доктора філософії галузі знань 05 – Соціальні та поведінкові науки, спеціальності 051 – Економіка). Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2019. 143 с.
- Родіонова Л. (2014), Напрями розвитку економічної теорії на початку ХХІ ст, „Вісник ТНЕУ” №2. с. 159-168.
- Харічков С.К., Крутякова В.І. (2014), Ключові орієнтири інноваційної моделі економіки України на засадах сталого природогосподарювання, „Економіка: реалії часу” №2(12). С. 175-183.
- Чухно А. А., Юхименко П. І., Леоненко П. М. (2007), Сучасні економічні теорії : підруч. [за ред. А. А. Чухна]. К. : Знання.

EKONOMICZNA TEORIA NEOKLASYZMU A WYZWANIA WSPÓŁCZESNEJ GOSPODARKI

Streszczenie: Teoria ekonomii od dawna znajduje się w kryzysie, ponieważ nie może dać adekwatnych odpowiedzi na nurtujące społeczeństwa problemy: demograficzne, ekonomiczne, społeczne, środowiskowe, klimatyczne i epidemiologiczne wyzwania. Mimo różnych teorii i szkół należy pamiętać, że podstawą prawdziwych badań zawsze była i jest metodologiczna triada: „obiektywna rzeczywistość” – „obiektywna analiza” – „rzetelne wyniki”. Przedmiotem badań jest rozwój neoklasycznej teorii ekonomii. Celem pracy jest określenie zasad i charakterystyki transformacyjnych typów rozwoju badań neoklasycznych: mainstreamowej, niekonwencjonalnej ekonomii oraz badań procesów ekonomicznych przez nauki społeczne. W pracy wykorzystano następujące metody badawcze – analiza strukturalna i logiczna, metody analizy porównawczej, metody generalizacji. Wyniki badań: określono metodologię transformacji neoklasycyzmu – stosunek i zalety tradycyjnego neoklasycznego, nowoczesnego modelowania matematycznego (ekonomia matematyczna, ekonomia obliczeniowa i ekonometria), modelowania werbalnego i eksperymentalnej metody badawczej. W ramach rozwoju teorii ekonomii nieortodoksyjnej na przykładzie ekonomii ekologicznej uzasadnia się potrzebę osiągnięcia równowagi ciągłego wzrostu i ograniczenia zasobów. W ramach badania procesów gospodarczych przez nauki społeczne na przykładzie teorii negocjacji stwierdzono, że metodologiczną podstawą rozwiązywania konfliktów przemysłowych jest koncepcja procesu komunikacyjnego, polegającego na budowaniu zaufania między stronami konfliktu (negocjacje).

Słowa kluczowe: teoria ekonomii, teoria neoklasyczna, teoria głównego nurtu, nauki niekonwencjonalne, heterodoksja, procesy ekonomiczne, nauki społeczne, entropia, derost, teoria negocjacji.

Prof. PETRO GUDZ

ORCID: 0000-0001-7604-549X

*Kujawsko-Pomorska Szkoła Wyższa w Bydgoszczy
ul. Toruńska 55-57, 85-023 Bydgoszcz, Polska
p.gudz@kpsw.edu.pl*